

संस्कृतम् (ऐच्छिकम्) (कोड सं. 022)

पाठ्यक्रमः परीक्षानिर्देशाश्च (2019 - 2020)

अवधि: – होरात्रयम्

कक्षा – XI प्रश्नपत्रम्

पूर्णाङ्काः 80+20

अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारो भागाः भविष्यन्ति ।

अङ्काः

भागः 'क' अपठित-अवबोधनम्

10

भागः 'ख' रचनात्मककार्यम्

10

भागः 'ग' अनुप्रयुक्तव्याकरणम्

20

भागः 'घ'

40

(अ) पठित-अवबोधनम् (30)

(ब) संस्कृतसाहित्येतिहासस्य परिचयः (10)

भागः "ङ" आन्तरिक-मूल्याङ्कनम्

20

प्रतिखण्डं विस्तृतविवरणम्

भागः 'क' अपठित-अवबोधनम्

अङ्काः कालांशाः(21)

80-100 शब्दपरिमितः एकः सरलः अपठितः गद्यांशः ।

10

प्रश्नवैविध्यम्

i. एकपदेन उत्तरम्

2

ii. पूर्णवाक्येन उत्तरम्

4

iv. समुचितशीर्षकलेखनम्

1

iii. भाषिककार्यम् -

3

➤ सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः,

➤ कर्तृक्रिया-अन्वितिः ,

- विशेषण-विशेष्य/पर्याय/विलोमादिचयनम्,
- कर्तृ-क्रिया-पदचयनम्

भाग: 'ख' रचनात्मकं कार्यम्

	अङ्काः(10) कालांशाः(21)
1. औपचारिकम् अनौपचारिकं वा पत्रम् (पूर्णं पत्रं लेखनीयम्)	5
2. सङ्केताधारितम् अनुच्छेदलेखनम् ।	5

अथवा

हिन्दीभाषया आङ्ग्लभाषया वा लिखितानां वाक्यानां संस्कृतभाषया अनुवादः

भाग: 'ग' अनुप्रयुक्तव्याकरणम्

	अङ्काः(20) कालांशाः(63)
1. सन्धिः –सन्धिविच्छेदः सन्धिकरणं च। अधोलिखितसन्धिनियमान् आधृत्य वाक्येषु प्रयोगः स्वरसन्धिः – दीर्घः, गुणः, वृद्धिः, यण, अयादि, पूर्वरूपम्। व्यञ्जनसन्धिः – श्रुत्वम्, घृत्वम्, षत्वम्, णत्वविधानम्, चर्त्वम्, आगमः, मोऽनुस्वारः, परसवर्णः। विसर्गसन्धिः – सत्वम्, उत्त्वम्, रुत्वम्, लोपः।	3
2. शब्दरूपाणि – वाक्येषु विभक्ति-प्रयोगः । अजन्ताः – सर्व, पूर्व, प्रथम, द्वितीय, सखि, पति, दातृ, नृ, गो, स्वसु, अक्षि । हलन्ताः – पथिन, मरुत, तादृश, अदस, दिश, वाच, गिर, धनिन, पयस, पञ्चन, षट्, सप्तन, अष्टन, नवन, दशन।	3

3. धातुरूपाणि – लट्, लृट्, लोट्, लङ्, विधिलिङ् इति पञ्चलकारेषु अधोलिखितधातूनां / 3
समानार्थकधातूनां वाक्येषु प्रयोगः ।
परस्मैपदिनः – भू, पठ्, गम्, नम्, अस्, हस्, कुध्, हन्, श्रु, नश्, आप्, शक्, इष, प्रच्छ्, कृ, ज्ञा,
भक्ष्, चिन्त्, नृत्, कथ् ।
आत्मनेपदिनः – रुच, लभ्, सेव्, मुद्, याच् ।
उभयपदिनः – नी, ह्, भज्, पच्, ।
4. प्रत्ययाः – पाठ्यांशेषु अधोलिखितप्रत्यययुक्तानि पदानि अधिकृत्य प्रश्नाः । 3
(अ) कृदन्ताः – क्त, क्तवत्, शतृ, शानच्, त्वा, ल्यप्, तुमुन्, यत्, तव्यत्, अनीयर्, तृच्, क्तिन्,
अच् ।
(आ) तद्धिताः – णिनि, ठक्, अण्, त्व, मयट्, ईयसुन्, इष्टन् ।
(इ) स्त्रीप्रत्ययाः – टाप्, ङीप् ।
5. अव्ययप्रयोगाः – पठितपाठ्यांशेषु अधोलिखित-अव्ययपदैः रिक्तस्थानपूर्तिः 2
पुनः, उच्चैः, शनैः, अधः, ऋते, युगपत्, अद्य, श्वः, ह्यः, सायम्, चिरम्, ईषत्, तूष्णीम्, सहसा,
मिथ्या, पुरा, प्रायः, नूनम्, भूयः, खलु, किल । पठितांशेषु प्रयुक्तानि अन्यानि अव्ययपदानि च
6. विभक्तिप्रयोगाः – पठितपाठ्यांशेषु प्रयुक्त-उपपदकारकविभक्तीः अधिकृत्य प्रश्नाः 3
7. पठितपाठ्यांशेषु सरलसमस्तपदानां विग्रहाः 3

भागः 'घ' (i) पठित-अवबोधनम्

अङ्काः(30) कालांशाः(84)

- (अ) पठित-अवबोधनम्
1. अंशत्रयम् 15
एकः गद्यांशः, एकः पद्यांशः, एकः नाट्यांशः च । (5+5+5)
- पाठ्यांश-आधारितं प्रश्नवैविध्यम्
- एकपदेन उत्तरम् 1
- पूर्णवाक्येन उत्तरम् 2

विशेषण-विशेष्य-अन्वितिः/पर्यायः/विलोमादिचयनम्, वाक्ये कर्तृक्रिया-पदचयनम्, 2
सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः/कः कं कथयति।

2. कथनानि आश्रित्य प्रश्ननिर्माणम् । 4
3. अन्वयलेखनम् / रिक्तस्थानपूर्तिमाध्यमेन अन्वयः । 3
4. भावार्थलेखनम्/ चरित्रचित्रणम् । 3
5. सप्रसङ्गव्याख्या । 5

भागः 'घ' (ii) संस्कृत-साहित्येतिहासस्य सामान्यः परिचयः

अङ्काः(10) कालांशाः(21)

संस्कृतेन अतिलघूत्तर/लघूत्तरप्रश्नमाध्यमेन अधोलिखितसंस्कृतसाहित्यविषयकं परीक्षणम्

1. पाठ्यपुस्तके सङ्कलित-अंशानां प्रमुखलेखकानां परिचयः । 4
2. वैदिक-साहित्यस्य, लौकिक-साहित्यस्य च (प्रमुखकाव्यानाम्) परिचयः। 3
3. नाट्यविषयकशब्दावलीपरिचयः – नान्दी,नेपथ्यम्, प्रस्तावना, आत्मगतम्, प्रकाशम्, जनान्तिकम्, 3
भरतवाक्यम्, (रिक्तस्थानपूर्तिमाध्यमेन)

भागः "ङ" आन्तरिक-मूल्याङ्कनम्

अङ्काः(20)

1. परियोजनाकार्यम् - 10 अङ्काः
2. गतिविधयः - 10 अङ्काः

उद्देश्यानि –

- ❖ छात्राणां विविध-जीवन-कौशलानां विकासः ।
- ❖ छात्राः समाजस्य विविध-समस्याः ज्ञात्वा समाधाने समर्थाः स्युः ।
- ❖ गवेषणात्मक-चिन्तनशक्तेः विकासः ।
- ❖ संस्कृत-जगतः समस्यानां सम्मुखीकरणम् ।

❖ छात्राणां सृजनात्मकक्षमतायाः विकासः ।

❖ श्रवण-भाषण-पठन-लेखनकौशलानां विकासः ।

❖ आत्मविश्वासस्य संवर्धनम् ।

क्र. सं.	गतिविधयः	उदाहरणानि	अङ्काः	निर्देशाः	मूल्याङ्कनविन्दवः
1	परियोजना-कार्यम्	<ul style="list-style-type: none"> ❖ मिथ्यावार्तायाः (Fake News) दुष्प्रभावाः। ❖ अध्ययने अन्तर्जालस्य उपयोगिता ❖ संस्कृतं व्यवहारभाषां कर्तुं समस्याः समाधानञ्च । ❖ “सोशलमीडिया” इत्यस्य सदुपयोगः। ❖ भारतीयसंस्कृतौ वैज्ञानिकचिन्तनम् । ❖ स्वक्षेत्रे जायमानस्य प्रदूषणस्य कारणानि समाधानञ्च । ❖ स्वक्षेत्रे स्वच्छभारताभियानस्य स्थितिः। ❖ संस्कृताध्ययनं प्रति छात्राणाम् उदासीनतायाः कारणानि तन्निराकरणोपायाश्च ।	10	<ul style="list-style-type: none"> ❖ सत्रारम्भे एव विषयः सूचनीयः। ❖ आवर्ष छात्राः एतेषु विषयेषु अध्ययनं कुर्युः। ❖ शिक्षकेण समये समये परियोजनाकार्यस्य प्रगतिः ज्ञातव्या छात्राणां च मार्गदर्शनं करणीयम्। ❖ कदाचित् छात्राः संस्कृतेन लेखितुं कष्टमनुभवन्ति तदा शिक्षकेण साहाय्यं करणीयम् । ❖ परियोजनाकार्याणां विवरणं सप्रमाणं सुरक्षितं स्थापनीयम् । ❖ परियोजनाकार्याणि संस्कृतेन एव भवेयुः ।	<ul style="list-style-type: none"> ❖ मौलिकता ❖ विषयसम्बद्धता ❖ शुद्धता ❖ समयबद्धता ❖ प्रस्तुतीकरणम्

		<ul style="list-style-type: none"> ❖ आयुष्मद्भारतम् ' इति सर्वकारीय-योजनाविषये लाभार्थिनां जागरूकतायाः विश्लेषणम् । 			
2	श्रवण- भाषण- कौशलम्	<ul style="list-style-type: none"> ❖ कथा ❖ संवादः / वार्तालापः ❖ भाषणम् ❖ नाटकम् ❖ वार्ताः ❖ आशुभाषणम् ❖ वार्तावलिः (समूहचर्चा) ❖ संस्कृतगीतानि ❖ श्लोकोच्चारणम् 	05	<ul style="list-style-type: none"> ❖ छात्राः कामपि कथां श्रावयितुं शक्नुवन्ति । ❖ शिक्षकः कमपि विषयं सूचयित्वा परस्परं संवादं कारयितुं शक्नोति। ❖ दूरदर्शने वार्तावली इत्याख्यः संस्कृत-कार्यक्रमः प्रसारितः भवति तं द्रष्टुं छात्राः प्रेरणीयाः। ❖ श्रवण-कौशल-मूल्याङ्कनाय शिक्षकः स्वयम् अपि कथां श्रावयित्वा ततः सम्बद्ध-प्रश्नान् प्रष्टुं शक्नोति । ❖ वर्षे न्यूनातिन्यूनं त्रयः गतिविधयः कारणीयाः तेषु सर्वोत्तमाः अङ्काः ग्राह्याः। ❖ विवरणं सप्रमाणं सुरक्षितं स्थापनीयम् । 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ उच्चारणम् ❖ शुद्धता ❖ समयबद्धता ❖ प्रस्तुतीकरणम् ❖ आरोहावरोह- गतियति- प्रयोगः

3	लेखन- कौशलम्	<ul style="list-style-type: none"> ❖ विविधविषयान् आधृत्य मौलिकलेखनम् ❖ यथा- माता, पिता, गुरुः, पर्यावरणम्, विद्या, योगः, समयस्य सदुपयोगः, शिक्षा, अनुशासनम् इत्यादयः । ❖ शैक्षिकभ्रमणस्य संस्कृतेन प्रतिवेदनलेखनम् । ❖ दैनन्दिनीलेखनम् । ❖ सङ्केताधारितं कथालेखनम् । ❖ श्रुतलेखः 	05	<ul style="list-style-type: none"> ❖ छात्राः यथाशक्यं कक्षायामेव लेखनकार्यं कुर्युः । ❖ अत्र पञ्जिका-निर्माणम् अपि कारयितुं शक्यते । ❖ विवरणं सप्रमाणं सुरक्षितं स्थापनीयम् । 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ विषय-सम्बद्धता ❖ शुद्धता (विशेषतः पञ्चमवर्णस्य प्रयोगः) ❖ समयबद्धता ❖ सुलेखः ❖ प्रस्तुतीकरणम्
<p>अवघातव्यम् –</p> <p>1. उपर्युक्त-परियोजनाकार्याणि गतिविधयश्च उदाहरणरूपेण प्रदत्ताः सन्ति । एतदतिरिच्य एतादृशाः अन्यविषयाः अपि भवितुमर्हन्ति ।</p> <p>2. केन्द्रिय-माध्यमिक-शिक्षा-बोर्ड (CBSE) इत्यस्य प्रपत्रसङ्ख्या (Circular No.)- Acad-11/2019 इत्यनुसारम् 2019-2020 इति सत्रस्य आदर्शप्रश्नपत्रे वार्षिकप्रश्नपत्रे च 20 अङ्कानां वस्तुनिष्ठाः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।</p>					

पुस्तकानि

- शाश्वती - प्रथमः भागः (पाठ्यपुस्तकम्) रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा प्रकाशितम् ।
- व्याकरणसौरभम् (संशोधितसंस्करणम्) रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा प्रकाशितम् । (सहायकपुस्तकम्)
- हायर संस्कृतग्रामर (एम् आर् कालेलिखितम्)
- रचनानुवादकौमुदी (सहायकपुस्तकम्) कपिलदेवद्विवेदीलिखितम् विश्वविद्यालयप्रकाशनम्, वाराणसी ।

- संस्कृतसाहित्यपरिचयः (सन्दर्भपुस्तकम्) (संशोधितसंस्करणम्) रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा प्रकाशितम् ।
- वेदपारिजात (अतिरिक्ताध्ययनार्थम्) रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा प्रकाशितम् ।